

ANDRA MARIA EUSKAL LITERATURAN

Ez dot uste geiegikeririk botako dodanik Euskalerria oso Andra Mari- zale izan dala, ta gaur be dala, esatean. Alan eta guzti, bere bizitzea bizitza lez ez dau oraindiño iñok idatzi. Asko ta asko idatzi da Aren birtute ta egite onak aitatzuz, Aren Nazaret'eko bizitza, Jesus Umearen Jaiotza, Kalbario'ko tontorrean bere Semearen Gurutz oiñean egoteaz, eta abar. Onetan ez, ez gara izan urriak.

Euskal kantutegiak bakarrik aipatzeko, guztiz oparo ta abetsak dira oneik. Aren bizitzako momentu zoragarri askotan: Belen, Egipto, Jerusalem, Nazaret. Gauza ederrak aurkitu geinkez Zubero'ko pastoraletan, euskal kanta zarretan, abenduan batez txerik etxe Gernikaldean abesten dabezan Marijesiak, eta gainerakoak. Aramaiotar Barrutia'k, Eroslearen Ama lez goratzen au Maria bere euskal lan eder «Gabon-gaberako Ikuskizuna» eritxonean; lenengo euskal olerkariak, Beñat Etxeparek, «Linguae Vasconum Primitiae» (1545) idatzi ta argitaratu ebanak, Maria gogora dakar bere bertsoetan, bein eta barrero, bere Bi-riako zeaztasunik berezienetan.

Beste ainbeste egiten dabe lapurditar koplakariak be, Maria bertsoez euren olerkietan. Gazteluzar'ek (1619-1701) argia es-eritzen dautso Andra Mariari bertso gartsu-gartsuetan; Kristobal Arizmendi'k, Sara'ko seme ta izlari ona danak, Bordel'en argi-

taratzen dau «Ama Virginaren Officioa» (1658), geroago be-
te argitalpen bi euki ebazana. Joanes Etxeberri'k bertso egokitu
Kristo Jesus'en Umezaroa biribildu eban. Ziburu ta Donibane
Lohitzun'eko arrantzaleak leendik latinez egiten zituen ototzak
nundik esan eta kantatu euren izkuntzan euki egien Jesus'en
Andra Mariaren omenez idatzi ta biribilduak.

Mugaz emendik Frantzizko Xabier Munibe, Peñaforida-
ko kondeak, urtero onduten zituan, baita Bizenta Mogel'ek be-
gure elizetan kantateko gabon-abesti politikak, Jesus eta Maria
eguberri-misterioetan goratuz jakiña. Mugaz aruntz beste itzuli
bat egiñik, Alejandro Mihura apaizak «Andredena Mariaren
Imitazionea» argitaldu eban (Baiona, 1778), 305 orrialdekoa.

An eta emen Ordena guztietako pradikariak, euren eliz-
itzaldi ugarietan, otsegin eta zabaldu bear izan dabez Andra Ma-
riak Nazaret'en eroan eban bizitzaldiko edertasunak eta aundita-
sunak. Euskalerra Andra Mariaren eliza ta santutegiz bete-bete
eginda daukagu; oneitan beti otsegin eta aldarrikatu izan da Jain-
koaren Itza; eta onein itzaldi bikaiñetan errez aurkitu zeinkez
zati eder-ederrak Andra Mariari eskiñiak. Santa Teresa'ren Prai
Bartolo karmeldarrak, euskal liburu naikoa idatzi ta argitaratu
zituan, eta bere eliz-itzaldien artean ba-dira oindiño argitara
emon bakoak; eta oneitako baten berak agintzen dausku Jesus-
'en eta Mariaren mirariekaz egiñiko liburu bat.

Juan Jose Mogel, Prai Bartolo'ren sasoiko ta Peru Abarka
idatzi ebanaren loba zanak, «Mayatz-illerako Berba-aldiak» (To-
losa, 1885, 256 orr.) argitaldu eban; lan interesgarria nunbait, eta
emen abesten ditu, bikain-bikain, Andra Mariak bere Nazaret'e-
ko etxe zurian loratu-azo zituan onoimen argi ta birtute aintza-
garriak.

Eustakio Madina eta Uribe'k, lengo gizaldiaren azkeneran-
tza il zanak, euskal idazle lez Donostia'ko «Euskal-Erria» aldizka-
rian emon ebazan bere lanak, eta Azkue zanak Bilbo'n zuzen-
tzen eban «Euskalzale»-n; oraintsu, 1963'an, Madrid'en argitaratu

ta liburu berezi bat «Antología Mariana Hispana e Ibero-
americana de poesia y pintura poesías castellanas, catalanas, ga-
legas, vascas y portuguesas», euskerazkoen artean oneik agiri-
dita Balbino Garitaonandia'ren «Zazpi ezpata», Eustakio Madi-
naren «Ama Birjinari» eta Toribio Iriondo'ren «Andre guztien
artearen belemkatua».

Melchor Andonegi, Igorre'ko seme apaizak Ume Jesus be-
rronen Jaiotzan eta Andra Mariari bere Zeruetara Jasokundearen
neurritz gartsuak atara eutsezan.

Lapurdi'n ospetsua dogu Martin Duhalde (1773-1804), Us-
taritze'ko semea, idatzi bait euskun «Meditazionoe haundiak»
deritzan liburu ederra; baita idatzi eban «Andre Dena Mariaren
Ilabethea» (Baiona, 1838) be. Ustariztarrak lan onetan nasai ta
zahar azaltzen ditu Andra Mariaren bizitza ta birtuteak.

Zuberoarra dogu, barriz, Manuel Intxauspe (1815-1902),
Zumbarre'tan sortua, Baiona eliz-barrutiko Bikario orokor eta
euskal idazle sakon, errez eta joria; berea dau Mariari buruzko
lan au: «Maria Birjinaren ilabethea edo Mayatzian egun oroz egi-
teko irakouraldiak Maria Birjinaren bizitza eta birtute edarren
ganean» (Pau, 1894). Orixe'k diñoskunez, auxe da Intxausti'ren
lanik jator ederrena, ementxe erakusten dausku-ta bere norta-
tan argi gurena. Ogei ta amaika irakurgai ditu liburu onek, jazo-
kan, ototz eta olakoz ziprztinduta. Berorenak dira baita «Kanti-
ka Sainiok» (Baiona, 1897), Ziberoako euskaraz, Andra Mariari
eskiñitako abesti ta poesi ederrakaz.

Etxeberri, Ustaritze'ko kapellauak, beste lan batzuen ar-
tean, «Maria bekhaturik gabe...» (Baiona, 1877) idatzi euskun, lo-
ratxorta ederra Mariari eskiña. Eta Laurent Diharrasarri
(1848-1902) apaizak, Saran jaio ta Kanbon arimazaintza egin
ebanak, «Mariaren Ahurren Esku-liburua» argitaratu eban, au-
da, Mariaren Alabentzako idatzi samur jakingarria.

Euskal idazle bikaiña dogun Juan Bautista Agirre

(1742-1823) Asteasu'n sortua da. Areñ euskal liburuen artean dirdiz dagie Kristo'ren Elizako zazpi Sakramentuei buruzko aleak, eta ortxe dator «Jesukristo eta Birjiña txit Santaren Murrionen. Erakusaldiak» be. 408 orrialdeko liburu mardula.

Ernanitarra genduan Gregorio Arrue (1811-1890), bere itzulpen ugarietan Mariari buruzko gaiak be ugari dakazana. Bereak dira «Mariaren Gloriak» (Azpeitia, 1881); «Sakramentu txit Santuari eta Maria guziz Santari illaren egun guztietarako Ikuzaldi edo bisitak» (Tolosa, 1887); «Mayatzeko Illa» (Tolosa, 1889); «Maria Donzella guziz Garbiari bederatziurrena» (Tolosa, 1889); «Karmengo Ama Birjiñaren bederatziurrena» (Tolosa, 1889).

Aita Larroka'k, jaiotzez donostiar eta domingotarren Ordenako idazkari orokor izan eta 1891'an Erroma'n il zanak, euskeraz idatzi euskun «Sakramentu Santu ta Ama Birjiñaren Bisiteta» ko liburua» (Tolosa, 1856).

Urretxuar apaiz Manuel Antonio Antia'k (1830-1894) «Karmeltar debotoarentzat Ikasbidea» (Tolosa, 1883) itxi euskun; liburu ortxe bertan daukazu «Ama Birjiña Karmengoaren bederatzi-urrena» be.

Aita Jose Inazio Arana josulagunak, ainbat gauza euskeraz osotu ebazanak, «Ama Birjiña guziz garbi Concepciocoaren Oficio laburra, latinezko itz neurtuetatik euskerazko zortzikotara itzulia» (Erroma, 1872) itxi euskun.

Aita Juan Bizente Zengoitia Berriz'ko seme karmeldar musikari aundiak, Valencia'n karmeldar komentuan nagusi zalarik liburutxo au argitaldu eban: «Karmengo Anaje cofradentzako Eskuliburua» (Valencia, 1888); ementxo daukazuz Karmengo Eskapularioaren doe, grazi ta mesedeak, baita bederatziurren bertan be Karmengo Amari, interesgarria.

Ondarru'ko seme Txomin Agirre, nobela idazle lez euskal literaturan garai agertzen danak, lan au idatzi eban erderaz «Hala...

«Nuestra Señora de Iciar» (Donostia, 1895). 1854'an jaiotua da Zumaita'ko karmeldar Irakasleen kapellau zala, bertan il zan 1892'an.

R. M. Azkue (1864-1951) lekeitiarrak erraldoi baten antze-ber egin euskun euskerearen alde ainbat eta ainbat lan oso-berak: Aldizkari, Itzegi, Kantutegi, Euskalerrriaren jakintza, euskal gramatika, Ipuin, musika-lanak, oratorio, opera. Onein artean «Muzazako musika-eresiak itxi zituan, eta Lekeitio'ko Antiguako Andra Mariari «Bederatzi-urrena».

Arana-Goiri'tar Sabin (1865-1903) bilbotarra, Euzko Alferri Jeltzalea sortu ebana eta euskeraz ta erderaz idazle gotorra zan. zanak, ainbat olerki opatu eutsozan Begoña'ko Amari: «Begoña'ko Ama zerutarrari», «Itxasoko Ixarrari», «Goixeko Ixarra», «Ama Goikuari», «Andera Miren Garbijari». Eder jakon lirak berak Mariari eskintzea, bere erria jasotzerakoan batez be.

Aita frantzizkotar (1860-1935) Angiozar'en jaiotua ta euskal-ber errimea izan jakunari zor dauzaguz lan oneik: «Iru Avemaria», «Ama Mariari» ta «Ama Birjiñaren Zeruratze ta Koronatu» Ordena berekoa dogu Jose Maria Askue Gofñi (1859-1938) be, errenderiarra, zenbait liburu euskeraz idatzi ebazana; bereak ditu onein artean, «Andra Mariaren Sortze Garbiari Bederatziurrena» (Bilbo, 1928) eta «Ama Nekatsuaren Bederatziurrena» (Bilbo, 1929).

Jose Bentura Landa (1871-1955). Itziarkoak, «Euskerazko gramatika» (Bilbo, 1907) liburu osotu euskun; 30 itzaldi dira bertan, eta bertan aupatu ta goretsten dira Jainkoaren Amaren gortate, aintza ta aunditasunak. Mateo Muxika'k egin eutson zuzurra, eta onela diño: «Eskintzen zaiguna zugaitz eder marturria da. Aitor'en izkuntzaz jantzia; Andre Mariari dion eraspertan Euskal Eleizaren baratzean giartsu ta zoragarri jaikitzea...

«Jakingarriak eta gogotan artzekoak dituzu, gainera, lengo gramatikaren azkenetan eta onen asieran agertu ziran liburuxka...

oneik: «Maria Santisimaren Mayatzeko Illa» (Bergara, 1850); «Maria Santisimaren amodio ederraren nobena» (Tolosa, 1857); «Errosario txit santuaren debozioa» (Azpeitia, 1864); «Jesus eta Mariaren Billarakoentzat Itz-neurtuak» (Tolosa, 1881); «Aldareko Sakramentu txit Santuari ta Maria» (Tolosa, 1882); «Maria Birgina Dolorezkoaren Letaniak» (Tolosa, 1891); «Errosario txit Amari bere Sortze garbiyaren fedeko Aitormenaren berrogei ta amargarren urteko Jubiliyuan» (Donostia, 1904); «Andre dena Mariaren botherea edo Salve Regina» (Baiona, 1854); «Maria Bekhaturik gabe concebituari escaincen zaion lorefloca» (Ibañeta, 1877); «Maria Birjinaren Hibabetia» (Pau, 1894).

Au be, aipagarri danik ezin ukatu. Felipe Etxebarria Beinza-Labaien'eko apaizak, urte mordoa Argentina'n erre ordoren, Euskalerrira biurtuta, euskeraz idazteari emon eutsan, eta berorena da «Bisitak aldareko Sakramentu Santuari, gure Ama Birgina Mariari eta San Joseri» (Tolosa, 1926), Murgertza irarkolan.

Bizkaira itzulirik, Lemoa'n daukazu euskal idazle jator bezala Juan Bautista Eguzkitza, apaiza, (1875-1939); beste liburu batzuen artean, euskera eder, arin, errezean, «Andra Maria'ren Loretako Illa» (Zornotza, 1919) itxi euskun; 290 orrialdeko Mariologi bikaina.

Aita Martin Uriarte (1879-1960), zeanurristarra, eliz-irakaslea oso entzute aundikoa ta «Karmen'go Argia» aldizkariaren zuzendari, asko idatzi eban Andra Mariari buruz; bereak ditu «Karmen'go Andra Mariari Bederatziurrena eta asteroko ikustaldia» (Bilbo, 1924) eta «Loretako Illa», ondiño argitara emon baerik.

Aita Doroteo (Isidro Barrutia Zuazua) Eskoriatza'n ludiratu zan 1883'an eta Begofia'n il zan 1948'an. Euskal idazle gogor eta euskeraz idazle, 1931'an «Karmen'go Argia» sortu ta aurrera errotan asi ziranean, Aita Doroteo aukeratu eban nagusiak beronen zuzendari lez. Liburu bi daukaz Andra Mariaren

liburukoak. «Karmengo Amaren Esku-Liburua» (Zornotza, 1931); «Aita gurea ta Agur Maria» (Zornotza, 1931). Otoitz bi berak zuzentzen eban aldizkarian dator.

Juan Krutz Ibargutxi (1883-1969), Ubidea'ko semea ta euskal idazle oparoa dozu; Jaungoikoaren Legeko eta Eleizaren Sakramentuak eta Kredoa azaldu zituan bere baina ba-dau beste emoitze aberats bat be, «Otoia» (Bilbo, 1955), eta emen adierazten dauskuz idazle argiak nasai ta santsuak «Agur Maria» eta Errosario Santua.

Ez daukuzan aztu oneik be: «Maria'ren Debotoaren Astea» (Zornotza, 1907), Florentino Elosu'ren irarkolan; «Karmelo'ko Bederatziurren onetan» (Zornotza, 1918); «Andra Mariaren Bederatziurren» (Bilbo, 1913), Grijelmo'ren irarkolan; «Mariaren Alaben Ikustaldia» (Zornotza, 1929); «Ama Birginaren Concepciño guztiz garbia» (Bilbo, 1902); «Errosario txit errezeatzeko modua», bertsoetan; «Mariya, Jaungoikoaren Bederatziurren» (Bilbo, 1862).

Soraluze'koa izan zan Polikarpo Larrañaga (1883-1956), euskeraz eta erderaz idatzi eban. Arrate'ko Amaren deboto aundia, ango santutegiaren edestia itxi eban eta «Arrate'ko Andra Mariya'ren Bederatziurren» (Zornotza, 1919).

Jorge Agirre (1885-1947) Jesus'en Lagundikoak, gai asko idatzi zituan, bere euskal lanak borobiltzeko, eta orrean artean, «Andra Mariaren Alaben eliz-liburua» (Donostia, 1934), itxi euskun poeziaz.

Juan Basurko (1890-1957) Ondarribi'ko seme arotz olerkariak «Jesus», «Inazio Deuna» eta «Ibiltari bikain bat» poemaz eta «Arantzazu'ko Amaren edestitxoa» (Arantzazu, 1957), 46 orrialdekoa itxi euskun.

Gogora puska oneik: «Agurtza Deuna» (Eibar, 1914). Die-

go'ren irarkolan; «Doloretako Birjina Amaren Bederatzi-urrena» (Tolosa, 1912), F. Mugertza'ren moldurtegiari, «Ama Birjina Izzaskun-goaren Imagina».

Joanes Elizalde (1883-1961) apaiza, Askain'go seme ta semez kal letretan «Zerbitzari» izen-ordez geiago eraguna Berriena (Baiona, 1930), 101 orrialdekoa.

Jean Barbier (1875-1931), Aterratz'en (Zuberoa'n) semez euskal idazle igari, gozo, atsegiña izan jakun, ipuinleri ta olerkeriaz oberenen artekoa. «Ama Birjina Lurden» (Baiona, 1925), 267 idatzi eban; 267 orrialde daukaz, eta bertsoz eta prosaz idatzi dago. Liburu baliotsua, Maria'ri buruzko gazet josi batz be...

Domingo Soubelet (1897-1970), apaiza ta Azparne'ko semez, meza Aren euskal liburuen artean iru daukazu Andra Mariaren eskeiniak: 1) «Lurdeko Ama Birjina» (Baiona, 1942), 239 orrialde; 2) «Fatimako Ama Birjina» (Baiona, 1925), 314 orrialde; 3) «Buloneko Ama Birjina». Aipagarri doru baita «Marianen Mariaren Hilabthia» (Baiona, 1932), «La Presse» irarkolan argitaratu emona; 99 orrialde.

Nemesio Etxaniz'ek (1899-1981), apaiz urdurik, euskal idazle punterengoak, lan oneik ondu euskuzan Andra Mariaren ederre: 1) «Itziar'ko Andra Maria'ren kondaira laburra ta Bederatziurrena» (Zarautz, 1949), Itxaropena'ren irarkolan; 2) «Urtegi'ko Andre Maria'ri Bederatziurrena», eta 3) «Arantza'ko Amari Poz-jarioak» (Zarautz, 1954).

Oraintsu illa dan Anizeto Zugasti (1904-1983) Alzabaz seme ta apaizak, Andra Mariaren gorapenezko lan oneik irarkolan: 1) «Maiatze'ko Loreak» (Zarautz, 1950); 2) «Etxeko Andre Maria'ri Bederatziurrena» (Zarautz, 1951), eta 3) «Ama Birjina Miraritsua» (Donostia, 1962).

«Buloneko Ama Birjina» semez zan Jose Antonio Oai-Arteta (1904-1967) apaizak bere euskerazko lanen artean bat dauko ti-tiluzan «Begoña'ko Ama Birjina Bederatzi-urrena» (Bilbao, 1951) Editorial Vincina irarkolan. 30 orrialde.

Julian Barandiaran (1904-1967) Aita karmeldarrak asko idatzi Andra Mariari buruz. Bereak ditu liburuok: «Andre Mariaren Eskalerriko mendietan» (Bilbo, 1952), Etxenagusiaren irarkolan; 264 orrialde; «Andre Mari Gaztediaren eskuetan» (Bilbo, 1954), 280 orrialde; «Arrate'ko Ama Sortzez Garbiaren Bederatziurrena» (Bilbao, 1960), eta beste bi oneik argitaratu barik: «Andre Mari Gaztediaren eskuetan» (Bilbao, 1960) eta «Andre Mari Mirarietan», au be argitaratu...

«Aterratz'ko Ama Birjina» semez zan Domingo Soubelet (1897-1970) apaiza ta Azparne'ko semez, meza Aren euskal liburuen artean iru daukazu Andra Mariaren eskeiniak: 1) «Lurdeko Ama Birjina» (Baiona, 1942), 239 orrialde; 2) «Fatimako Ama Birjina» (Baiona, 1925), 314 orrialde; 3) «Buloneko Ama Birjina». Aipagarri doru baita «Marianen Mariaren Hilabthia» (Baiona, 1932), «La Presse» irarkolan argitaratu emona; 99 orrialde.

«Buloneko Ama Birjina» semez zan Nemesio Etxaniz'ek (1899-1981), apaiz urdurik, euskal idazle punterengoak, lan oneik ondu euskuzan Andra Mariaren ederre: 1) «Itziar'ko Andra Maria'ren kondaira laburra ta Bederatziurrena» (Zarautz, 1949), Itxaropena'ren irarkolan; 2) «Urtegi'ko Andre Maria'ri Bederatziurrena», eta 3) «Arantza'ko Amari Poz-jarioak» (Zarautz, 1954).

Aita Onaindia